

Folkmord Rwanda

Innehåll

Folkmord – vems är ansvaret?	sid 3
Vägen mot folkmord	sid 7
Bristen på reaktion	sid 11
Passivitet – den mänskliga kostnaden	sid 14

Materialet baseras på utställningen "Lessons from Rwanda", producerad av Aegis Trust, en organisation för förebyggande av folkmord, i samarbete med Förenta nationernas informationsavdelning.

Utställningen är en del av en uppsökande verksamhet från UN-DPI om folkmordet i Rwanda och FN, i enlighet med uppdraget från Generalförsamlingens resolution 60/225 av den 23 december 2005.

Utställningen har producerats med benäget bistånd från: Barbara Moran, Edmonds UK, The Pears Foundation, Three Generations, Select Equity.

För mer information:

Aegis Trust: www.aegistrust.org

FN: <http://www.un.org/preventgenocide/rwanda/>

Minnesdagsprojekt 2009: Rwanda – 15 år efter folkmordet

”När vi ska försöka dra lärdom av folkmordet i Rwanda finns det två budskap som är viktigare än alla andra. För det första får vi aldrig glömma det som hänt. För det andra får vi aldrig sluta arbeta för att förhindra nya folkmord.

Våra tankar går till offren – över 800 000 oskyldiga människor som på mycket kort tid miste sina liv. Våra tankar går också till de överlevande. Deras förmåga att gå vidare fortsätter att inspirera oss. Vi har alla ansvar för att hjälpa dem att bygga upp sina liv på nytt.

Hur annorlunda hade det inte varit om vi, världssamfundet, hade agerat rätt och i tid?”

(Förenta Nationernas generalsekreterare Ban Ki Moon)

Den 6 april 1994 omkom Rwandas president i ett flygplansattentat. Det blev startskottet för ett folkmord som varade i hundra dagar. Fyra år senare förklarade FN:s krigsförbrytartribunal för Rwanda, ICTR, Jean-Paul Akayesu skyldig till folkmord. Detta var tribunalens första mål och det var första gången som brottet folkmord använts i en rättslig instans. Många fler folkmordsdomar skulle följa och förutom en juridisk rättvisa, har tribunalen bidragit med oantastbara historiska dokument om vad som verkligen hände i Rwanda.

Materialet producerades ursprungligen i samarbete med FN och Aegis Trust 2009. Det reviderades och faktagranskades 2019 av Olov Simonsson, doktorand i historia vid Uppsala universitet.

Läs mer om folkmordet i Rwanda på www.levandehistoria.se

Folkmord

VEMS ÄR ANSVARET?

Skyldighet att skydda

Efter andra världskriget antog världens ledare, skrämda av nazistregimens massmord på judar, 1948 års *Konvention om förebyggande och bestraffning av brottet folkmord*, numera känd som *Folkmordskonventionen*. I den kriminaliserades för första gången folkmord och världens ledare förband sig att förebygga och bestraffa detta. De deklarerade högtidligt att det aldrig skulle få hända igen – men det gjorde det, i såväl Bosnien som Rwanda.

De fyra Genève-konventionerna antogs 1949 och bland dem ingår den fjärde Genèvekonventionen om skydd för civilpersoner under krigstid. Staterna kom överens om att straffa överlagt dödande, tortyr och omänsklig behandling, däribland biologiska experiment, avsiktligt orsakande av lidande eller svår kroppslig eller själslig skada, olaglig deportation eller överföring av skyddade personer. Det finns också andra internationella juridiska instrument som gör enskilda personer straffrättsligt ansvariga för krigsförbrytelser (handlingar mot skyddade personer eller skyddad egendom, till exempel civil militär, krigsfångar, vissa byggnader och områden), men också för brott mot mänskligheten (till exempel mord, våldtäkt och tortyr som en del i en omfattande eller systematisk attack på en civilbefolkning). Trots dessa fördrag har övergrepp skett i många konflikttrubbade länder världen över, till exempel f.d. Jugoslavien, Kambodja, Östtimor, Sierra Leone och Sudan.

Den 16 september 2005 enades alla medlemsstaterna vid Förenta nationernas toppmöte i New York om att de alla har en "skyldighet att skydda" människor mot folkmord, etnisk rensning, krigsförbrytelser och brott mot mänskligheten. Detta åtagande utlöstes av ett erkännande av att världssamfundet har misslyckats med att förebygga sådana brott och att man måste hitta nya sätt att visa att man klarar det.

Skyldigheten att skydda omfattar tre särskilda skyldigheter, nämligen att

- förebygga
- reagera
- återuppbygga.

Källa: Rapport av Internationella kommissionen om intervention och statsuveränitet, december 2001

Överlevande från folkmorden i Bisesero, Rwanda, där tiotusentals tutsier gjorde motstånd med käppar, stenar och pilar mot mördarna. Ungefär 50 000 personer flydde till Bisesero och det var mycket få som överlevde. © AEGIS TRUST/JAMES SMITH

Folkmord

VEMS ÄR ANSVARET?

Vad är folkmord?

Advokaten Raphael Lemkin, polsk jude, uppmanade 1933 Nationernas förbund att beteckna brott mot en särskild folkgrupp som ett internationellt brott. Som exempel angav han massmorden på armenier i det Osmanska riket under första världskriget och andra händelser i världshistorien. Hans uppmaning ignorerades. Några år senare dödades över 6 miljoner judar, däribland Lemkins egen familj, av den nazistiska regimen.

Lemkin skapade 1943 ett nytt ord som beteckning på sådana massmord. Han satte ihop det grekiska ordet "geno" (ras eller stam) och det latinska "cide" (dödande) till genocide, folkmord. Det var han som föreslog att Förenta nationerna skulle anta en konvention om förebyggande och bestraffning av brottet folkmord, vilket också skedde 1948.

Vad är folkmord?

Folkmord omfattar var och en av följande handlingar i avsikt att helt eller delvis förinta en nationell, etnisk, rasnärlig bestämd eller religiös grupp:

- att döda medlemmar i gruppen
- att orsaka allvarlig kroppslig eller själslig skada för medlemmar i gruppen
- att medvetet skapa levnadsvillkor som är avsedda att utplåna gruppen
- att vidta åtgärder avsedda att förhindra att barn föds i gruppen
- att tvångsflytta barn i gruppen till en annan grupp.

Från artikel II i Förenta nationernas konvention om förebyggande och bestraffning av brottet folkmord

Folkmord omfattar inte bara direkt våld. Det kan också innebära att man skapar levnadsvillkor, till exempel svält, som leder till att människor dör. Det begås oftast av en regering eller en grupp enskilda med politisk och militär makt.

Konventionen har allmängiltig karaktär eftersom den bekräftar principer som är så grundläggande att ingen nation kan strunta i dem.

Advokaten Raphael Lemkin.

En tysk soldat skuter en kvinna och ett barn, Östeuropa cirka 1941. Förövarna av folkmord tar ingen hänsyn till ålder, kön, sysselsättning, religion eller status. Alla dödas – kvinnor, barn och gamla.

Folkmord

VEMS ÄR ANSVARET?

Löften kontra förebyggande arbete

I folkmordskonventionen åläggs staterna att förebygga avsiktligt dödande av människor i en utsatt grupp. Ändå har brott upprepats i stor skala. Ibland har diskussioner om huruvida enskilda brott verkligen är folkmord, och om staterna har haft några skyldigheter att förebygga dem i de fall de inte har gjort det, blivit en ursäkt för passivitet – det gäller särskilt för folkmorden i Rwanda. Folkmord sker oftast inom ett lands gränser. Ibland måste alltså andra stater använda våld för att gå över nationsgränsen och kunna stoppa folkmordet. Vissa regeringar har hävdats att sådana ingrepp strider mot FN:s krav att stater ska respektera andra staters rätt att sköta sina egna angelägenheter utan ingripanden – deras suveränitet. År 2000 ställde FN:s generalsekreterare Kofi Annan följande fråga till världens ledare: Om en intervention för att stoppa brott är "ett oacceptabelt angrepp på suveräniteten" hur ska världen då "reagera på ett Rwanda"?

Som svar på detta tog Kanada, med stöd av många andra medlemsstater, initiativet till en internationell kommission som gav nya insikter i kopplingen mellan nationell suveränitet och en stats ansvar för sitt folk. Kommissionen hävdade att människors behov av skydd och statens ansvar att ge det alltid måste komma i första hand.

"I begreppet statssuveränitet ligger en skyldighet, nämligen den att det först och främst åligger staten själv att skydda den egna befolkningen ... [Om] staten i fråga inte vill eller inte kan [skydda sitt folk], ska principen om icke-inblandning vika för den internationella skyldigheten att skydda."

Från rapporten av Internationella kommissionen om intervention och statssuveränitet (Report of the International Commission on Intervention and State Sovereignty) december 2001

Soldater ur Afrikanska unionen lyssnar på bybornas oro i Brikatouly, södra Darfur, den 11 maj 2006, efter attacker mot grannbyarna. En internationell undersökningskommission som upprättades genom säkerhetsrådets resolution 1564 (2004) kom fram till att brott mot mänskligheten och krigsförbrytelser har begåtts i Darfur. I början av 2007 pågick förhandlingar om huruvida den underfinansierade Afrikanska unionens uppdrag i Sudan (AMIS) skulle ersättas av en AU/FN-styrka, en s.k. hybridstyrka, med nödvändigt mandat och tillräckliga resurser för att skydda civilbefolkningen. © SIPA PRESS/REX FEATURES

Belgiska soldater evakuerar utländska medborgare i Kigali, Rwanda, i början av april 1994. Vissa militära experter anser att om de utländska trupperna som användes för evakuering hade stannat kvar, hade det funnits tillräckligt med soldater för att mildra folkmordet. © AGENCE FRANCE PRESSE

Förenta nationernas toppmöte 2005

På Förenta nationernas toppmöte i september 2005, bekräftade alla medlemsstaterna detta åtagande om "skyldigheten att skydda" utsatta människor:

"Varje enskild stat är skyldig att skydda sitt folk från folkmord, krigsförbrytelser, etnisk rensning och brott mot mänskligheten ... Vi accepterar den skyldigheten och ska handla därefter. Världssamfundet har genom FN också skyldighet att använda lämpliga diplomatiska, humanitära och andra fredliga medel, i enlighet med kapitel VI och VIII i stadgan, ... för att skydda befolkningar mot folkmord, krigsförbrytelser, etnisk rensning och brott mot mänskligheten. I detta sammanhang är vi beredda att gemensamt agera, i rätt tid och på ett beslutsamt sätt, genom säkerhetsrådet, i enlighet med stadgans kapitel VII, från fall till fall och i samarbete med relevanta regionala organisationer, om de fredliga medlen visar sig otillräckliga och de nationella myndigheterna uppenbarligen misslyckas med att skydda sin befolkning mot folkmord, krigsförbrytelser, etnisk rensning och brott mot mänskligheten."

Ur slutdeklarationen från FN:s toppmöte

Folkmord

VEMS ÄR ANSVARET?

Göra skillnad

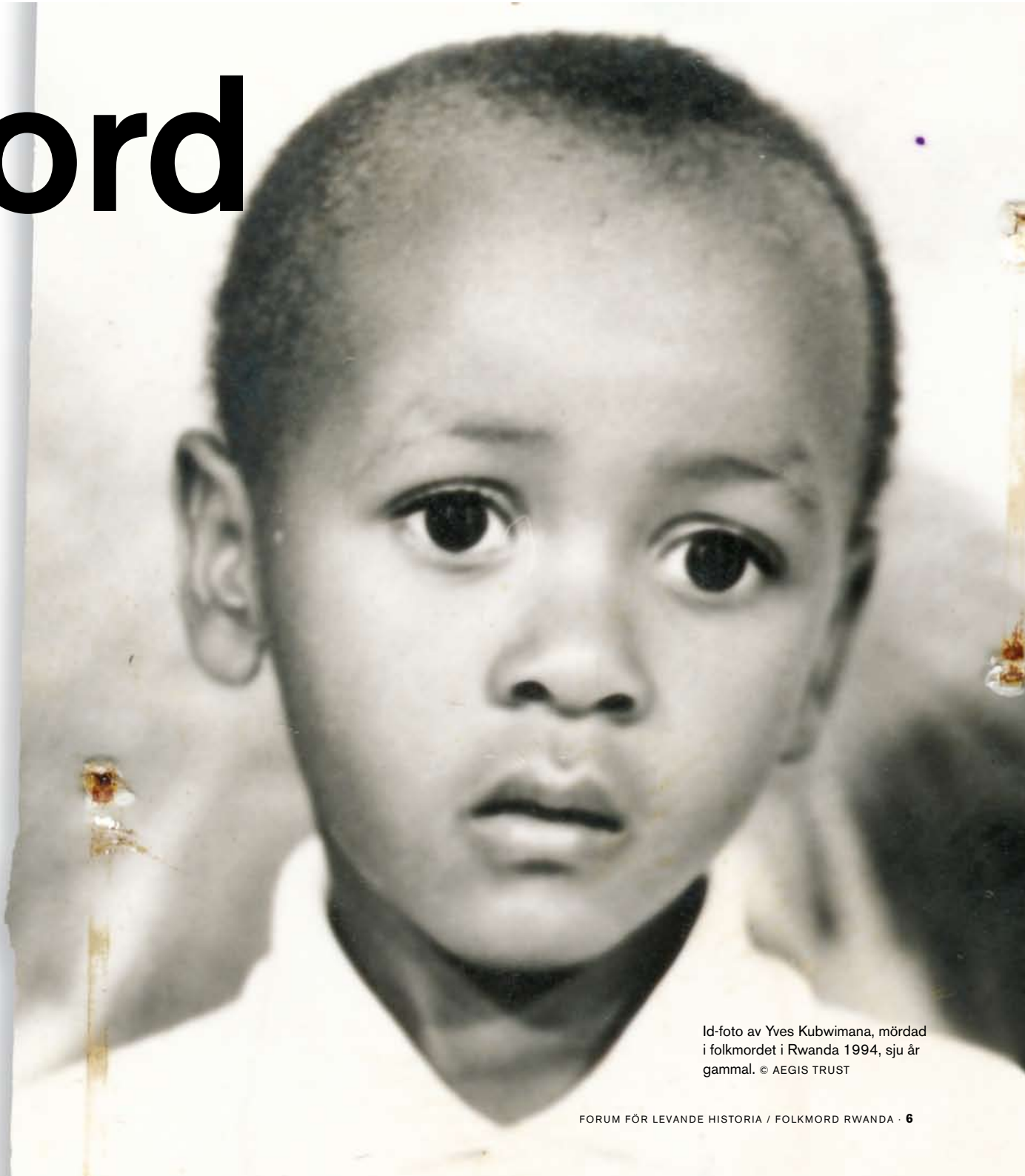
Även om regeringarna bär det största ansvaret för denna skyldighet kan även media och alla delar av offentligheten spela en viktig roll. Människor kan utöva påtryckningar på sina ledare så att de fullgör denna *skyldighet att skydda* och kommer till undsättning för utsatta civilgrupper världen över. Om människor tvingar sina ledare att hålla detta löfte, kan vi förhindra framtida massmord. Civila samhällsgrupper och media kan bidra till att varna staten om hotande folkmord. De kan bidra till att bekämpa hat och diskriminering som leder till utestängning och dödande. Enskilda och kollektiva åtgärder kan göra skillnad. Vi har alla en skyldighet att skydda.

Konventionen är bindande för alla stater.

Vid internationella tribunalen för Rwanda blev före detta borgmästaren Jean-Paul Akayesu 1998 den förste person någonsin som dömts för folkmord och den förste som dömts för våldtäkt som ett brott mot mänskligheten. Systematiska våldtäkter ägde rum i Bosnien och i Rwanda. Det erkänns nu som ett huvudinslag i folkmord. © AP/JEAN-MARC BOUJU

Innehållet bygger på "Lessons from Rwanda", en produktion gjord av Aegis Trust, en organisation som arbetar för förebyggande av folkmord, www.aegistrust.org, i samarbete med Förenta nationernas informationsavdelning UN-DPI.

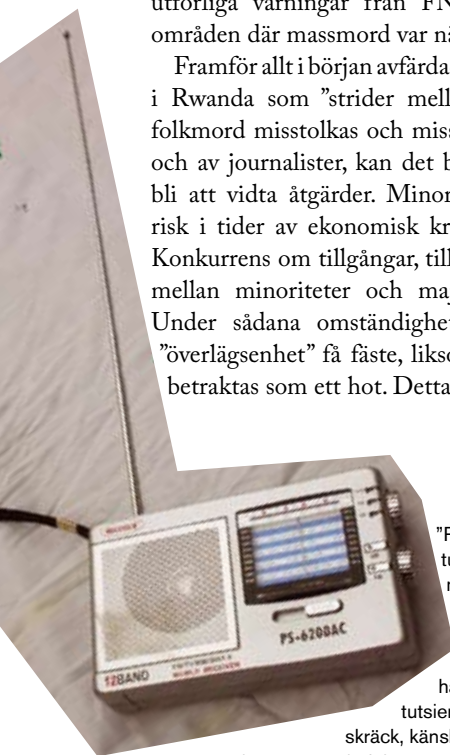
Id-foto av Yves Kubwimana, mördad i folkmordet i Rwanda 1994, sju år gammal. © AEGIS TRUST

Vägen mot folkmord

Varningssignaler

Folkmord sker aldrig av en slump. Det tar tid att planera och organisera. Det finns alltid varningssignaler. I Rwanda reagerade man inte effektivt på dessa signaler. Världens ledare ignorerade utförliga varningar från FN:s fredsbevarande styrkor i de områden där massmord var nära förestående.

Framför allt i början avfärdade många journalister folkmorden i Rwanda som "strider mellan rivaliserande stammar". Om folkmord misstolkas och missuppfattas av det civila samhället och av journalister, kan det bidra till att världens ledare låter bli att vidta åtgärder. Minoritetsgrupper löper ofta en ökad risk i tider av ekonomisk kris, politisk instabilitet eller krig. Konkurrens om tillgångar, tillsammans med gamla spänningar mellan minoriteter och majoriteten, kan också öka faran. Under sådana omständigheter kan idéer om majoritetens "överlägsenhet" få fäste, liksom hat mot minoriteten som då betraktas som ett hot. Detta kallas *utestängningsideologi*.

"RTLМ utnyttjade historien om tutsiernas privilegier och hutuer-
nas nackdelar, och byggde på
skräcken inför ett väpnat uppror
för att mobilisera befolkningen.

De drev på dem in i ett våldsamt
hat och våld, till stor del riktat mot
tutsierna ... Radion ökade känslan av
skräck, känslan av fara och akut allvar och

gav lyssnarna anledning att agera. Nedsvärtningen av den
tutsiska folkgruppen ökade med det uppenbara hån som spreds med
ljudvågorna, det förlöjligande skrattet och de elaka gliringarna. Detta
förstärkte i hög grad effekten av RTLМ:s sändningar... utan eldvapen,
machete eller andra fysiska vapen, orsakade de [Nahimana och
Barayagwiza] tusentals oskyldiga civilas död."

Från domstolsutslaget från internationella tribunalen för Rwanda mot
Ferdinand Nahimana och Jean Bosco Barayagwiza december 2003

Utestängning

Religion kan missbrukas för att förstärka uppfattningen om en majoritetsgrupps överlägsenhet över en minoritetsgrupp. I Rwanda, till exempel, använde extremgrupper religiösa symboler för att stänga ute tutsier. Med "Hutu Ten Commandments" (hutuernas tio budord) hetsades hutuer att avskärma sig från tutsierna. Extremister kan lätt använda sådan diskriminering för att kategorisera ALLA medlemmar i en målgrupp som lägre stående – män, kvinnor och barn – och hävda att de ska utrotas. Utestängda samhällsgrupper är ofta uteslutna från politiken och har begränsad tillgång till arbetsmarknad och samhällsservice. Brott mot dem kan förbli ostraffade. De kan förnekas medborgarskap. De kan bli tvingade till tvångsarbete. Allt eftersom utestängningen förvärras, ökar risken för etnisk rensning och folkmord.

Statsledarnas roll

Folkmord är nästan alltid planerade och det är små grupper med auktoritär eller diktatorisk makt som ligger bakom, men oftast genomförs de med hjälp av allmänheten. För att få stöd från allmänheten gör ledarna gällande att målgruppen är ett hot mot resten av befolkningen. Om auktoritära ledare tar över statsinstitutioner och utnyttjar dem för att dela upp medborgarna i etniska, rasmässiga eller religiösa grupper, kan demokratiska regeringar få ge plats åt folkmordsdiktaturer.

Jean Kambanda, Rwandas premiärminister under folkmordet, hetsar mördarna till handling under ett offentligt möte. Den 4 september 1998 blev han den förste f.d. statsledaren som dömts för folkmord och offentligt hets till

KÄLLA: RWANDA TELEVISION

Vägen mot folkmord

"Inyenzi, eminent Inkotanyi [tappra krigare] kom igen! Vi kommer för att med våld bosätta oss bland dem som vi har tagit ifrån allting." Kangura, juli 1993, avbildar Paul Kagame, ledare för RPF, vid kistorna med hutuer. "Inyenzi" betyder kackerlacka och användes av huturadikaler för att förödmjuka tutsierna.

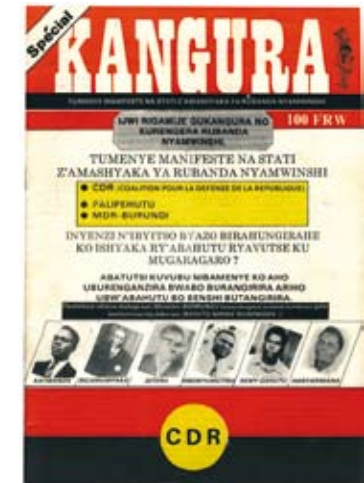

"– Jag är sjuk, doktorn!! – Vad har du för sjukdom?! – Tutsi...Tutsi...Tutsi." Hassan Ngeze porträtterad i en serieteckning i Rwanda Rushya i januari 1992. RPF svärtades ner eftersom de styrde Arusha-fredsprocessen.

Teckning publicerad i Le Courier du Peuple mars 1993.

Hutuernas tio budord (publicerade i Kangura 1990)

- Hutuer måste känna till att en tutsihustru, var hon än befinner sig, tjänar den tutsiska folkgruppen. Därför betraktas alla hutuer som förrädare om de gör följande:
  - Skaffar en tutsisk hustru
  - Skaffar en tutsisk älskarinna
  - Skaffar en tutsisk sekreterare eller annan anställd
- Alla hutuer måste känna till att våra hutu-döttrar är mer värda och mer plikttrogna i sin roll som kvinna, hustru och mor. . Är de inte vackrare, duktiga sekreterare och ärligare!
- Hutu-döttrar, var vaksamma och be era makar, era bröder och era söner att komma till besinning.
- Alla hutuer måste känna till att alla tutsier är oärliga i affärer. Deras enda mål är att uppnå etnisk överlägsenhet. Därför betraktas alla hutuer som förrädare om de gör följande:
  - Gör affärer med tutsi
  - Investerar sina egna eller statens pengar i ett tutsi-ägt företag
  - Lånar pengar till eller från en tutsi
  - Ger tutsi fördelar i affärer (beviljar stora importlicenser, banklån, fastighetstomter, offentliga anbud...)
- Den strategiska, politiska, administrativa, ekonomiska, militära och säkerhetsmässiga makten måste vara förbehållen hutu.
- Undervisningssektorn (elever, studenter, lärare) ska bestå av en majoritet av hutuer.
- Rwandas armé ska uteslutande bestå av hutuer. Kriget 1990 lär oss denna läxa. Ingen soldat ska gifta sig med en tutsi-kvinna.
- Hutuer måste sluta tycka synd om tutsier.
- Hutuer var de än befinner sig, måste förena sig, lita till varandra och tänka på sin hutu-broders väl och ve.
  - Hutuer från Rwanda och utifrån måste alltid söka vänner och allierade för hutuernas sak, och de ska börja med sina Bantubröder.
  - De måste alltid bekämpa propaganda från tutsier.
  - Hutuer måste vara starka och vaksamma mot sin gemensamma fiende tutsi.
- Alla hutuer på alla nivåer måste undervisas om revolutionen 1959, folkomröstningen 1961 och hutuernas ideologi. Alla hutuer måste sprida detta budskap vida omkring. Den hutu som förföljer sin hutu-bröder är en förrädare, för hans bröder har läst, spridit och undervisat denna lära.

Vägen mot folkmord

Propaganda

Folkmord kan inte ske utan att samhället accepterar det. För att nå detta accepterande använder folkmordsledarna ofta propaganda. I propagandan framställs medlemmarna i målgruppen på ett stereotyp och omänskligt sätt och hatet mot dem görs legitimt. Genom att framställa målgruppen som mindre mänsklig, gör extremisterna det lättare för samhället att acceptera massmorden. Resten av samhället kanske till och med ser en sådan kampanj som självförsvår mot en grupp av människor som har ett lägre värde eller som utgör ett hot.

Till en början leddes propagandan av tidningen Kangura, som 1990 publicerade "Hutuernas tio budord" mot tutsierna. I början av 1990-talet var det över 20 dagstidningar och journalister i Rwanda som hetsade till hat mot tutsierna. Men eftersom läskunnigheten i landet inte var 100-procentig fick radiosändningarna från kanalen Radio Télévision Libre des Mille Collines (RTL) en enorm betydelse för spridning av hatpropaganda. Presidenten gav RTL licens att sända och lät installera en extra radiomast, medan hans sväger importerade portabla radioapparater för nå alla.

Undersökningar har i efterhand visat att 10 % av det generella dödandet och 33 % av Interahamwes dödande var direkta resultat av RTL:s sändningar. Många hävdar att folkmordet aldrig hade kunnat genomföras utan RTL, då de förmedlade order till milisgrupper, Interahamwe, och gav namn på tutsier som skulle hittas och mördas, samt hetsade folk att mörda, samtidigt som deras humor, lättsamma ton och populära musik höll förövarna på gott humör.

Två f.d. chefer för stationen, Ferdinand Nahimana och Jean Bosco Barayagwiza, dömdes i december 2003 för hets till folkmord och folkmord av internationella tribunalen för Rwanda. Barayagwiza dömdes till 35 års fängelse och Nahimana till livstids fängelse.

Identifiering

När samhället väl har förletts att acceptera utestängningen av gruppen, ser folkmordsledarna ofta till att det blir lätt att identifiera och framhäva gruppen, så att medlemmarna effektivt kan isoleras.

I Nazityskland tvingades judarna att bära en gul stjärna för att de lätt skulle kunna identifieras. I Rwanda införde de belgiska kolonistörerna 1932 identitetskort som ett sätt att kontrollera

befolkningen. Kortinnehavarens etniska tillhörighet angavs på kortet. Kortet fanns kvar även efter självständigheten. Under folkmordet 1994 användes de för att skilja hutuer från tutsier.

Paramilitära grupper

Ledare som planerar att begå folkmord inrättar ofta miliser eller paramilitära ungdomsgrupper som underblåser hatet mot målgruppen och skrämmer politiska motståndare. Ibland blir sådana grupper huvudinstrumentet i folkmordet. Hög arbetslöshet bidrar ofta till att förstärka deras ställning.

Under tidigt 1990-tal bildades två milisgrupper med unga medlemmar, Interahamwe (partiet MRND:s milis) och Impuzamugambi (extremistpartiet CDR:s milis). Den största och mest välkända, Interahamwe, anordnade massmöten och lockade nya medlemmar med möjligheten att få del av stöldgods efter räder hos tutsier. Milisen utbildades också av medlemmar i Rwandas militär. När folkmorden började i april 1994 hade hutuernas milisgrupp närmare 30 000 medlemmar. De beväpnades och släpptes loss mot tutsier och mot hutuer som inte var anhängare.

Avväpning

Ytterligare varningstecken är när man tar ifrån den utestängda gruppen dess vapen och/eller beväpnar dem som hetsar mot gruppen. I januari 1994 varnade en hutuinformatör general Romeo Dallaire, som var befälhavare för FN-trupperna i Rwanda, om att vapenförråd hade lagts upp i huvudstaden Kigali.

Men General Dallaires uppdragsgivare, FN, förvägrade honom dock tillstånd att beslagta vapnen eftersom detta ansågs ligga utanför FN:s observatörsuppdrag, trots att RPF uttryckligen hade bett om att de lokala FN-styrkorna skulle få ett sådant mandat.

En hutumiliskvinna står bredvid vägen till Gitarama, Rwanda den 12 juni 1994.
©ALEXANDER JOE/AFP/GETTY IMAGES

Vägen mot folkmord

Fysisk segregation

Tvångsflyttning av medlemmar i en minoritetsgrupp från deras hem kan vara en början till folkmord. Det tyder på en utestängningsideologi. De förflyttade koncentreras till ställen där det är lätt att kontrollera dem, eller sprids ut på isolerade områden, som öknar, med dålig tillgång till vatten och mat.

Under tre årtionden, före folkmorden 1994, förekom politisk förföljelse av tutsier i så hög grad att många kände sig tvingade att fly sitt hemland. När människor tvingas fly, inom landet eller över gränserna, är det tecken på att hot eller våld redan pågår. Från 1964 (tre årtionden innan folkmordet) och fram till statskuppen 1973 förekom politisk förföljelse som ledde till att cirka 350 000 tutsier lämnade landet. Det visar också att det under ganska många år har pågått en process som indikerar möjligheten till ett folkmord.

Folkmord

Folkmord sker på olika sätt på olika platser och under olika tider i historien. Nazisterna byggde dödsläger i det ockuperade Polen för europeiska judar och "icke-ariar" och de transporterade miljontals människor mot döden. I Rwanda uppnådde extremisterna detta genom att förvandla ett helt land till en dödszon, där grannar vändes mot grannar. Tutsier som tog sin tillflykt till skolor, sjukhus och kyrkor omringades, attackerades och massakrerades. Vägspärrar över hela Rwanda fungerade som avrättningsplatser för tutsier som försökte fly. Den effektiva byråkratin i Rwanda bidrog till att dödsorder kunde utfärdas och verkställas snabbt och systematiskt, med hjälp av en kultur som byggde på obetingad lydnad mot regeringen.

Förnekelseavfolkmord

Folkmord slutar inte med massmorden. Förövarna försöker till och med utplåna minnet av händelsen ut historien och förnekar att den alls har hänt. Under och efter massmord kan förövarna försöka förstöra bevis, förneka grymheterna, förringa dem eller låtsas att det handlar om något annat. De kan hävda att attackerna skedde i självförsvar, som en del i ett inbördeskrig

eller som en militär motaktion. Om folkmord erkänns som ett brott, undermineras rättfärdigandet av massmord och det är första steget mot att förhindra att det sker igen.

Regional destabilisering

Folkmordsrelaterat våld kan destabilisera en hel region. När folkmorden i Rwanda tog slut flydde förövarna till Zaire (numera Demokratiska republiken Kongo). Där utlöste deras närvaro de krig som sedan följde mellan Rwanda och Zaire, och som andra grannländer också drogs in i. Konflikten ledde till mer än 3 miljoner döda och 1,5 miljoner flyktingar.

© JOHN MOORE / GETTY IMAGES

Massgrav i Nyanza där 2 000 tutsier massakrerades efter det att FN:s styrkor dragits tillbaka från Ecole Technique Officielle (ETO) den 11 april 1994. © JAMES SMITH/AEGIS TRUST

Ntaramakyrkan, i regionen Bugesera. I årtionden före folkmorden tvångsflyttades ett stort antal tutsier från andra delar av Rwanda till Bugesera. Det betraktades som en fientlig miljö som inte skulle gynna den nyinflyttade befolkningen. 1994 massakrerades tusentals människor i den här kyrkan © GLEN POWELL/AEGIS TRUST

Innehållet bygger på "Lessons from Rwanda", en produktion gjord av Aegis Trust, en organisation som arbetar för förebyggande av folkmord, www.aegistrust.org, i samarbete med Förenta nationernas informationsavdelning UN-DPI.

Bristen på reaktion

En historia om diskriminering

Fram till 1895, då landet koloniserades av Tyskland, styrdes det av en dominerande monark. 1916 tog Belgien kontroll över landet. Koloniserarna och tidigare upptäcktsresande imponerades av den högt utvecklade monarkin och hade svårt att acceptera den som ursprungligt afrikansk. Därför kallade de tutsierna för en överlägsen "svart arisk" ras. Tutsierna fick privilegierade positioner inom kolonialadministrationen. Hutuerna betraktades som andra klassens "bantunegroider" och twa-folket som "pygméer".

1932 införde Belgien identitetskort där innehavarens etniska tillhörighet angavs. Tutsiernas styre tog slut 1959 då den katolska kyrkan och kolonialmyndigheterna hjälpte hutueliten till makten. Omstörtningen var våldsam. Tutsier massakrerades och tusentals tvingades i landsflykt. 1962 blev Grégoire Kayibanda den första folkvalde hutupresidenten. I hans regim fanns identitetskorten kvar. Kayibanda störtades 1973 av arméofficer Juvenal Habyarimana. Under Habyarimanas styrelse skedde en viss förbättring av relationerna mellan hutu- och tutsigrupperna, även om diskrimineringen inte upphörde.

Massakrerade civilpersoner vid vägkanten i östra Rwanda, 9 maj 1994. Aegis Trust har gjort det möjligt att visa detta foto.

Belgiens kung Baudouin tas emot av Kung Mutara III Rudahigwa (1931–1959) som till en början hade ett nära samarbete med koloniserarna. Efter det att han infört kristendomen i Rwanda 1946, ombildade de belgiska myndigheterna det rwandiska samhället enligt europeiska och kyrkliga värden.

KÄLLA: ROYAL MUSEUM OF CENTRAL AFRICA

Massmord

- Folkmordet i Rwanda började den 7 april 1994
- Över 80 000 tutsier mördades på hundra dagar
- Bland offren fanns också tusentals hutuer som inte delade ideologin

En sårad man på ett Röda kors-sjukhus, Rwanda, 19 juni 1994. Aegis Trust har gjort det möjligt att visa detta foto.

Bristen på reaktion

Kriget bryter ut

Under 1980-talet försökte exiltutsier återvända till Rwanda men hindrades. En del gick med i Rwandan Patriotic Front (RPF), en tutsidominerad rebellrörelse som invaderade Rwanda 1990 i ett försök att ge de landsflyktiga rätt att återvända. Tutsier i Rwanda arresterades och trakasserades som delaktiga i invasionen. Extremistradion och tryckta medier beskrev alla tutsier som medhjälpare till invasionsstyrkan. I augusti 1993 undertecknades ett fredsavtal i Arusha, Tanzania, mellan RPF och Rwandas regering, i avsikt att få slut på inbördeskriget. FN:s fredsbevarande styrka i Rwanda (UNAMIR) skickades

Rwandisk regeringssoldat vaktar civila fångar i Kigali, 7 oktober 1990, efter invasionen av Rwandas patriotiska front sex dagar tidigare. © DER-RICK CEYRAC/AFP/EPA

in för att övervaka hur avtalet hölls. I avtalet hade man dock förbisett det växande hotet från hutuextremister i armén, inom media och i delar av regeringen.

Folkmord

Den 11 januari 1994 varnade UNAMIR:s befälhavare Romeo Dallaire FN om att extremistmilisen förberedde massmord och hade samlat ihop vapen. Dallaire ville konfiskera vapnen men fick inte tillstånd till det eftersom en sådan aktion av FN ansågs ligga utanför styrkans uppdrag. Den 6 april sköts det plan som president Habyarimana färdades i ner och det blev inledningen till folk mordet. Inom några timmar angrep soldater i presidentens styrka hutuledare som inte delade ideologin, däribland premiärministern. En extremistisk huturegering tillsattes av militären och därefter var tutsibefolkningen i fokus för dödandet.

Övergivna

När striderna åter bröt ut mellan regeringen och RPF, sände utländska ambassader in trupper för att undsätta sina egna medborgare och lämnade rwandierna åt sitt öde. När presidentens trupper dödade tio belgiska FN-soldater, drog Belgien, som hade flest soldater i FN-styrkan, tillbaka alla sina soldater. Den 12 april 1994 tillbakavisade FN:s säkerhetsråd möjligheten att ytterligare förstärka styrkan och vägrade att använda termen "folk mord" för det dödande som pågick. Medlemmarna röstade i stället för att dra tillbaka stora delar av trupperna. Dallaire blev kvar med endast 454 soldater. Dallaire lyckades med sin begränsade styrka rädda tusentals civila

Även om folk mordet i Rwanda kom som en överraskning för många, fanns det tillräckligt med varningstecken på att ett folk mord var nära förestående. Diskriminering, våld och massaker föregick och förebådade händelserna 1994.

Hutumilisman med en regeringssoldat i Gitarama, Rwanda, 12 juni 1994. Många analytiker, journalister och makthavare betraktade vid den tiden dödandet som en sideeffekt av inbördeskriget. I verkligheten var det så att när folk mordet började, rådde fortfarande eldupphör mellan regeringen och RPF. Folk mordets utbrott utlöste nya fiendtligheter. I brist på internationell inblandning blev det regeringens nederlag under RPF som fick slut på det.

© ALEXANDER JOE/AFP

Romeo Dallaire, befälhavare för FN-styrkan i Rwanda, 1994. © REUTERS

Bristen på reaktion

För lite, för sent

Den 17 maj 1994, när det inte längre gick att förneka folkmordet, röstade FN:s säkerhetsråd för att utvidga de fredsbevarande styrkorna till 5 500 soldater med uppdrag att "bidra till säkerheten och skydda tvångsförflyttade människor, flyktingar och utsatta civilpersoner i Rwanda". Inga förstärkningar anlände dock eftersom inte ett enda av FN:s medlemsländer var villigt att bidra med soldater till UNAMIR II.

En separat multinationell styrka som leddes av Frankrike sattes in i slutet av juni. Den hade fått tillåtelse av rådet att använda våld för att upprätta säkra förhållanden för humanitära mål. Denna "Operation Turquoise" har fått erkännande för att ha räddat liv i skyddszonen som upprättades, men kritiken av dess fulla roll fortsätter. När RPF tvingade extremistregeringen från makten och fick slut på folkmordet, kunde soldater, tjänstemän och milismän, tidigare förövre, fly via skyddszonen till Zaire (nu Demokratiska republiken Kongo). En del av soldaterna och milisen skulle senare leda anfall nya mot Rwanda och delta i ett tioårigt rebellkrig mot Rwanda, där ytterligare över tre miljoner människor fick sätta livet till.

Rättvisa för offren

1995 upprättade säkerhetsrådet den internationella brottmålstribunalen för Rwanda (ICTR) i Arusha, Tanzania, för att åtala personer som bar ansvar för folkmordet och andra allvarliga kränkningar av internationell humanitär lagstiftning som begicks inom Rwandas gränser. Rättegångarna började i januari 1997. Totalt åtalades 93 personer. Tribunalen dömde 62 personer och frikände 14. 8 av de åtalade överlämnades 2012 till Rwandas domstol och 2 till fransk domstol.

Med över 100 000 personer i fängelse, misstänkta för folkmord, tvingades Rwanda ta till en modern variant av domstolarna på bynivå, s.k. "Gacaca", för att klara av det omöjliga antalet fall. Gacacadomstolarna kunde utdöma straff på upp till 30 år. Om fallen ansågs ligga utanför Gacacas befogenheter sändes de vidare till de nationella domstolarna.

Fransk soldat i Cyangugu, Rwanda, 27 juni 1994. Aegis Trust har gjort det möjligt att visa detta foto.

Théoneste Bagasora i Arusha. Bagasora var statsråd vid försvarsdepartementet när folkmordet inleddes. Han har utpekats som hjärnan bakom folkmordet och tillhandahöll vapen och samordnade Interahamwe. © AFP/ALEXANDER JOE

Innehållet bygger på "Lessons from Rwanda", en produktion gjord av Aegis Trust, en organisation som arbetar för förebyggande av folkmord, www.aegistrust.org, i samarbete med Förenta nationernas informationsavdelning UN-DPI.

Misslyckandet erkänns

Efter år 1994 inledde FN en granskning av varför världssamfundet inte reagerade i tillräcklig utsträckning på situationen i Rwanda och i Srebrenica. Granskningen ledde till en rad konkreta rekommendationer.

I april 2004, på en specialsession i Kommissionen för mänskliga rättigheter med anledning av 10-årsdagen av folkmordet i Rwanda, erkände generalsekretären FN:s "kollektiva misslyckande" att skydda folket i Rwanda och presenterade en åtgärdsplan i fem punkter för att förhindra folkmord. Som en del i den planen utsåg generalsekretären i juli 2004 en specialrådgivare för Förebyggande av folkmord. Denne ska rapportera till säkerhetsrådet om situationer som, om de inte stoppas, kan urarta i folkmord.

Froduald Karuhije (till höger) och hans familj riskerade livet för att skydda 14 tusier i Gitarama. Han gömde dem i täckta diken som han grävde på sin mark. Hans syster lagade mat till dem och hans 12-åriga systerdotter bar ut maten till dem. Fotograferad i Gitarama, mars 2004.

© AEGIS TRUST

Passivitet

DEN MÄNSKLIGA KOSTNADEN

Ett försök att bygga upp igen...

Kostnaderna för misslyckanden att förebygga folkmord är enorma, oavsett om de mäts i antalet förlorade liv eller lidandet för de överlevande. Enligt FN:s barnfond (UNICEF) hade Rwanda efter folkmordet bland den högsta andelen s.k. child-headed families (hushåll utan vuxna) i världen – ungefär 42 000 hushåll som kämpade för att försörja uppskattningsvis 101 000 barn. Av dessa förlorade 95 000 sina föräldrar under folkmordet.

Många barns föräldrar satt i fängelse för folkmordsrelaterade brott. Ett stort antal av de här barnen gick inte i skolan och fick inte mat regelbundet. De riskerade att bli en generation som i många aspekter förlorade sin barndom.

Idag kan vi konstatera att president Kagames program, "Vision 2020", har gjort väldigt mycket för att vända landet på rätt köl. Exempelvis har man lyckats se till att även de överlevande barnen utan föräldrar fick någon skolgång och läskunnigheten i landet är numera nästan 100-procentig (även om hans regering får kritik för andra delar av politiken så har han i alla fall gjort stora insatser på detta område).

Föräldralösa barn från Kironko Orphan Village, Kigali. © AEGIS TRUST

© AEGIS TRUST

© AEGIS TRUST

"Mot slutet tog RPF-soldater mig till ett barnhem i Butare. När jag lämnade barnhemmet och började leta efter mina kusiner var jag 16 eller 17. Livet går vidare. Jag försöker intala mina kusiner att allt kommer att bli bättre. Jag tror att Gud är med oss och att framtiden kommer att bli ljusare. Det är så vi håller modet uppe – till och med när vi inte har fått någon mat. Men ibland känns det hopplöst. När du inte kan äta middag bara för att det helt enkelt inte finns någon mat, det är väldigt deprimerande."

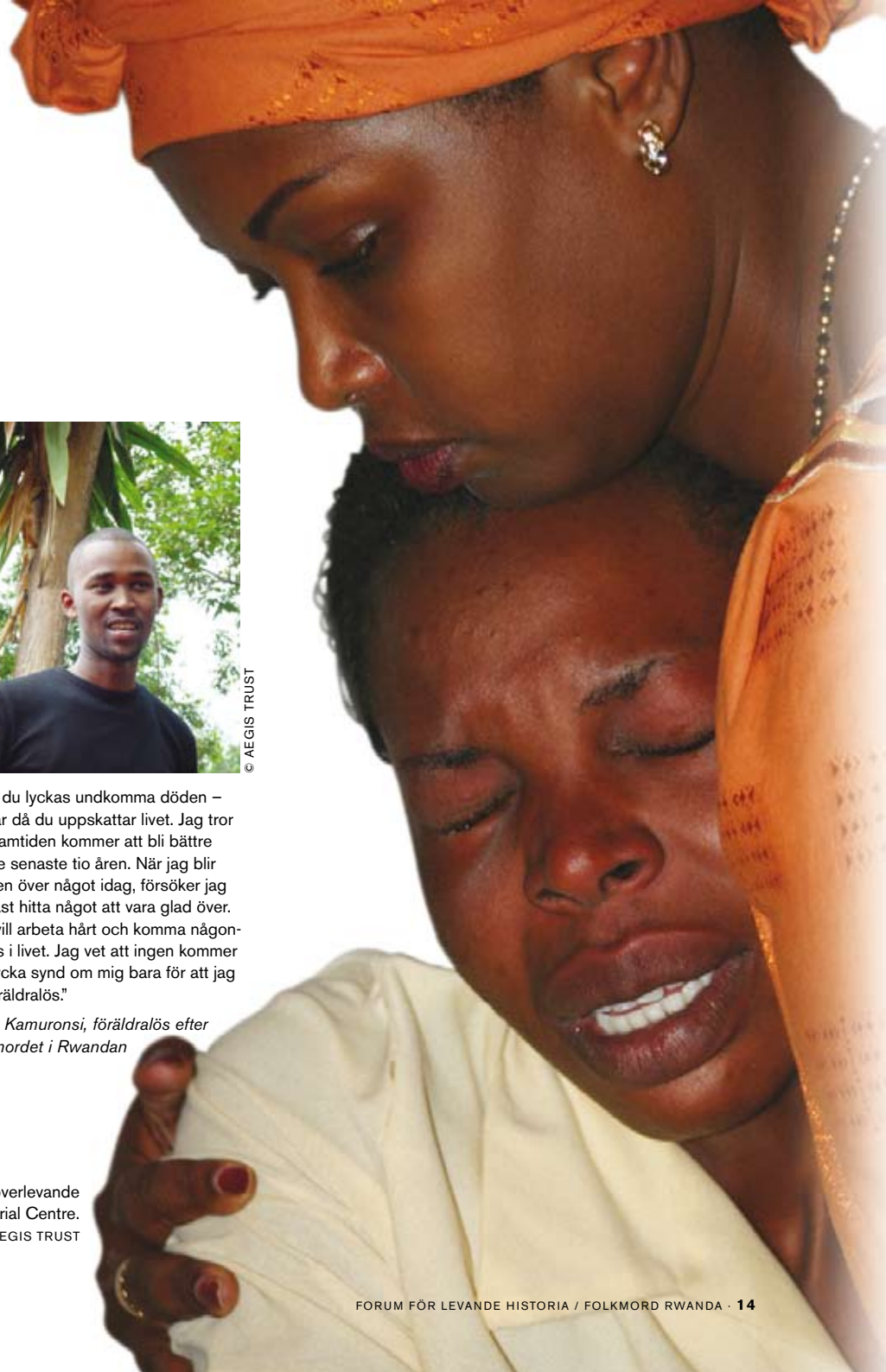
Alice Uwimpuhwe, föräldralös med eget hushåll

"När du lyckas undkomma döden – det är då du uppskattar livet. Jag tror att framtiden kommer att bli bättre än de senaste tio åren. När jag blir ledsen över något idag, försöker jag genast hitta något att vara glad över. Jag vill arbeta hårt och komma någonstans i livet. Jag vet att ingen kommer att tycka synd om mig bara för att jag är föräldralös."

Yves Kamuronsi, föräldralös efter folkmordet i Rwandan

En guide tröstar en överlevande vid Kigali Memorial Centre.

© KAY HALLIWELL-SUTTON/AEGIS TRUST

Passivitet

DEN MÄNSKLIGA KOSTNADEN

Sexuellt våld

Kvinnor och barn är speciellt utsatta i våldskonflikter. Våldtäkter begås under krig i syfte att terrorisera befolkningen, splittra familjer och ändra den etniska sammansättningen för nästa generation. I sammanhang som handlar om folkmord används det också för att göra det omöjligt för kvinnor i målgruppen att föda fler barn.

När det gäller Rwanda våldtogs uppskattningsvis 250 000–500 000 kvinnor under de tre månader som folkmordet pågick 1994. De som överlevde var i stort behov av hjälp, till exempel med

- läkarvård, särskilt operationer för att reparera skadade organ
- förebyggande behandling och vård av HIV/AIDS
- juridisk upprättelse så att angripna grips och straffas
- psykologiskt stöd och rådgivning för att kunna hantera det emotionella trauma som angreppet har orsakat
- ekonomiskt stöd

I en del av Rwandas grannländer, till exempel Kongo och Sudan, kan en våldtagen kvinna på grund av skammen och det sociala stigma som följer bli tvungen att fly hemifrån, antingen ensam eller tillsammans med sin familj, och lämna marker, hus, egendom och levebröd bakom sig. Men i Rwanda, efter folkmordet, följde lösningarna ofta andra mönster. Även om stigmatisering förekom så togs sexuellt våld på stort allvar av den rwandiska staten och kvinnoorganisationer behandlade frågan öppet så att det i allmänhet inte blev ett så stort stigma som i många andra länder.

"Idag är mitt liv mycket smärtsamt... men det goda som ni har gjort har gett mig hoppet tillbaka." Odette Mupenzi, vars hakparti blev sönderskjutet av en soldat vid folkmordet i Rwanda. Under tolv års tid, efter tre försök till återuppbyggande operationer som sköts upp på grund av bristande finansiering, kunde hon inte äta ordentligt och hade en infektion som kunde bli dödlig. Aegis Trust tog henne till Storbritannien för en livräddande operation och där har hennes ansikte nu återställts. Det finns många överlevande som i likhet med Odette fortfarande får utstå ett fruktansvärt lidande till följd av folkmordet. © AEGIS TRUST

En Gacaca-rättegång i Rwanda. © JAMES SMITH/AEGIS TRUST

Ett försök att bygga upp igen ...

Systematisk våldtäkt mot civila är ett brott mot mänskligheten:

- Enligt internationell lag
- Enligt Romstadgan för den internationella brottsdomstolen

En volontärkvinna sitter på en säng och tröstar en sjuk baby i en sal på det UNICEF-stödda centret för ensamma barn i staden Nyamata. Många kvinnor som förlorade sina egna barn i folkmordet hjälper till att ta hand om andra föräldralösa barn. © UNICEF/BETTY PRESS

Passivitet

DEN MÄNSKLIGA KOSTNADEN

Inget säkerhetsnät

Krig förstör ofta mycket av det säkerhetsnät som kvinnor behöver:

- Hälsovårdscentraler förstörs, töms och/eller saknar resurser och kvalificerad personal som kan tillgodose våldtäktsoffrens behov.
- De juridiska systemen i konflikttrabbade länder kollapsar ofta.
- Många länder saknar lagstiftning och utbildad stödjande poliskår som kan få våldtäktsmän inför rätta.
- De flesta fattiga och krigshärjade länder saknar utbildade rådgivare och psykologer.
- Många människor tvångsflyttas från sina samhällen och förlorar förmågan att försörja sig själva, och de lämnas fattiga och ännu mer utsatta för risken för sexuellt utnyttjande.

Krig skapar en miljö där våldtäktsmän löper liten risk att gripas och åtalas. Detta skapar strafflöshet – en känsla av att förövare kan slippa undan konsekvenserna av sina brott. Om lagarna mot våldtäkt skärps under och efter konflikter kan det bidra till att få slut på strafflösheten och till att våldtäktsmän gripas. Samhällets inställning till våldtäkt och våldtäktsmän måste också ändras. Det har stor betydelse för de överlevandes möjligheter att bygga upp sitt liv igen hur samhället reagerar på sexuellt våld, liksom att våldsmännen gripas, straffas och hindras.

Det civila samhället och aktionsgrupper i alla länder kan öka medvetenheten om våldtäkt och kvinnans status. De kan bidra till att skapa bättre stöd för kvinnors rättigheter och bygga stödnätverk för kvinnor som har överlevt sexuellt våld. Sådana grupper kan lobba för en kraftfull lagstiftning mot våld mot kvinnor och bättre tillämpning av sådana lagar. Slutligen kan de bidra till att skapa en miljö som är mycket mindre tolerant mot män som angriper kvinnor sexuellt, oavsett om det sker i krigs- eller fredstid.

Innehållet bygger på "Lessons from Rwanda", en produktion gjord av Aegis Trust, en organisation som arbetar för förebyggande av folkmord, www.aegistrust.org, i samarbete med Förenta nationernas informationsavdelning UN-DPI.

”Det är bara min son som ger mig kraft att leva. Det är ett mirakel att jag fortfarande lever efter tio år. Om jag kan överleva i två år till kommer han att vara lite äldre och kanske har han en chans att klara sig i livet. Kanske behöver han inte bli gatubarn.”

Anne-Marie

Anne-Marie överlevde våldtäkter av soldater och medlemmar i milisgruppen Interahamwe. Hennes make fördes bort och mördades och det yngsta av hennes två barn dödades framför ögonen på henne. Efter folkmordet fick Anne Marie veta att hon smittats med HIV/AIDS.

©AEGIS TRUST

Källor

Brounéus, Karen, "Truth-Telling as Talking Cure?: Insecurity and Retraumatization in the Rwandan Gacaca Courts", i Security Dialogue, vol. 39, No. 1, 2008.

Dallaire, Roméo, Shake Hands with the Devil: The Failure of Humanity in Rwanda, New York 2005.

David Yanagizawa-Drott The Quarterly Journal of Economics, Volume 129, Issue 4, November 2014.

Discussion paper - Rwanda, US Department of Defence, 1 May 1994 (Declassified).

EICV5 Thematic Report - Youth.

ICTR 99-52-T (Nahimana et al.), Judgement and sentence, 3 December 2003.

Organic Law No. 13/2008. Administrative Report of the National Service of the Gacaca Courts, 2012.

Organic Law No. 08/96, Administrative Report of the National Service of the Gacaca Courts, 2012.

National Institute of Statistics of Rwanda (<http://www.statistics.gov.rw/>).

Prunier, Gérard, Rwanda Crisis: History of a Genocide, London 2010.

Security Council, 3288th meeting, S/RES/872 (1993).

Straus, Scott, The Order of Genocide: Race, Power, and War in Rwanda, Ithaca 2006.

UNMICT, "The ICTR in Brief", (<http://unictr.irmct.org/en/tribunal>).

UN Resolution 918, S/RES/918.

Materialet producerades ursprungligen i samarbete med FN och Aegis Trust 2009. Det reviderades och faktagranskades 2019 av Olov Simonsson, doktorand i historia vid Uppsala universitet.